

ΠΑΡΑΜΕΡΙΣΤΕΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ
ΤΗΣ ΧΡΟΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΨΕΩΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΑΝΑΣΣΗ
ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗΝ ΕΚΔΟΣΙΝ ΤΑΥΤΗΣ

Ἐπιλογή δευτέρα

Ἐνώπιον τόσο μεγάλου ἀριθμοῦ —περίπου 100— κωδίκων τῆς *Χρονικῆς Σινόψεως* τοῦ Κωνσταντίνου Μανασσῆ¹, γραφέντων κατὰ τὸ διάστημα ἐξ σχεδὸν αἰώνων (ci. 1204-1260-1738), ὁ ἐρευνητής, διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ἀποκλειστέων κωδίκων², προσφεύγει κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν γενεαλογίαν τοῦ κειμένου τῶν εἰρημένων κωδίκων. Ἡ κατάταξις αὐτῶν εἰς οἰκογενεῖας ἢ σειρὰς διευκολύνει τὰ μέγιστα, διότι ἡ διακρίβωσις τῶν ἀμέσως συγγενικῶν κωδίκων ὀδηγεῖ εἰς βέβαια καὶ ὀρθὰ συμπεράσματα.

1. Διὰ τὸν συγγραφέα Κ. Μανασσῆν ἰδὲ Η. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, I, 1978, σ. 418-422. Διὰ τοὺς κώδικας τῆς *Χρονικῆς* Σινόψεως ἰδὲ G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*. I. *Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker*, 1958², σ. 351 καὶ πληρέστερον Μ. E. Colonna, *Gli storici Bizantini dal IV al XV secolo*. I. *Storici profani*, 1956, σ. 78-79. Ἡ συγγραφεὺς κατανέμει τοὺς κώδικας εἰς δύο κατηγορίας, εἰς πρώτην περιλαμβάνουσαν τοὺς κώδικας τοὺς διασώζοντας πλήρως τὸ κείμενον τῆς Χ.Σ. (70 κώδικες) καὶ εἰς ἑτέραν τοὺς κώδικας τοὺς περιέχοντας κείμενον τῆς Χ.Σ. ὄχι εἰς πλήρη μορφήν.

Τὰ ἡμέτερα μελετήματα (20 τὸν ἀριθμὸν) περὶ τὴν Χ.Σ. ἀνεδημοσιεύθησαν εἰς τὸν τόμον Ὁδ. Λαμψίδου, *Λημοσιεύματα περὶ τὴν Χρονικὴν Σίνωψιν Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ*. Ἀθήναι 1980. Εἰς τὸν τόμον τοῦτον παραπέμπομεν περαιτέρω.

2. Πρώτη ἡμετέρα προσπάθεια ἐγένετο διὰ τῶν δημοσιευθειῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τῆς ὑπὸ Colonna ἀναγραφῆς τῶν κωδίκων τῆς Χ.Σ. ἐν Od. Lampsidis, *L'édition critique de la chronique de C. Manassès, Actes du XIe Congrès International des Études Byzantines*, tome II, Beograd 1964, σ. 373-377 (= Ὁδ. Λαμψίδου, *Λημοσιεύματα...*, σ. 181-185). Περισσότερον συστηματικῶς ἤρχισεν ὁ ἔλεγχος τῆς χειρογράφου παραδόσεως διὰ τὸν παραμερισμὸν κωδίκων ἐκ τῆς μελλοντικῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς Χ.Σ. ἐν Od. Lampsidis, *Zu eliminierende Handschriften der Chronike Synopsis von K. Manasses. Erste Auswahl, Πλάτων* 32 (1980) 131-135. Ἐν τῇ μελέτῃ αὐτῇ ἐπισημαίνονται 17 κώδικες πρὸς παραμερισμὸν καὶ εἰς (τῆς βιβλιοθήκης τῆς Saragossa) ἀπολεσθεῖς, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀνευρέθη εἰς Μεγάλῃν Βρετανίαν ἰδὲ περὶ τούτου W. M. Hayes, *Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Greek Ms. I. Constantine Manasses, Compendium Chronicum, Mediaeval Studies* 39 (1977) 160-176. Πρακτῆρήσεις ἐπὶ τῆς μελέτης ταύτης ἰδὲ ἐν Od. Lampsidis, *Die Angeblich von Manasses Stammenden 78 neuen Verse der Chronik, Byzantinische Zeitschrift* 76 (1983) 10-14. Τοῦ αὐτοῦ *Die vier Handschriften der Ausgaben der Chronike Synopsis von K. Manasses, Byzantion* 53 (1983) 654-659.

Ὁ καθορισμὸς τοῦ συγγενικοῦ χαρακτήρος δύο ἢ περισσοτέρων κωδίκων βασιζέται:

1. Ἐπὶ ἐνδείξεων ὑπαρχουσῶν εἰς τὸν κώδικα ἀλλὰ ἔξω τοῦ ἐρευνωμένου κειμένου, ὅπως εἶναι μεταξύ ἄλλων:

- α. ἡ δῆλωσις τοῦ γραφέως ἐκ ποίου κώδικος ἀντιγράφει
- β. ὁ τίτλος καὶ τὰ παρασελίδια σχόλια τοῦ κειμένου
- γ. ὁ τρόπος γραφῆς τοῦ κειμένου (καταλογάδην, κατὰ στίχον, εἰς μίαν ἢ δύο στήλας κτλ.),
- δ. ἡ ὑπαρξίς ἄλλων κειμένων πρὸ ἢ μετὰ τὸ ἐρευνώμενον κείμενον, καὶ ἄλλαι.

Αἱ ἐνδείξεις ὅμως αὗται —εἴτε μία κεχωρισμένως εἴτε καὶ ὅλαι ὁμοῦ— ὅταν διαπιστῶνται ὅμοιαι εἰς δύο ἢ περισσοτέρους κώδικας, δὲν πρέπει νὰ ὀδηγοῦν ἀναγκαστικῶς τὸν ἐρευνητὴν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔχει πρὸ αὐτοῦ συγγενικοὺς κώδικας, διότι ὑπάρχουν περιπτώσεις —καὶ εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν ἰδίᾳ τῆς Χ.Σ.—, ὅτε, καίτοι διαπιστοῦται ὁμοιότης εἰς μίαν ἢ καὶ εἰς περισσοτέρας τῶν ἀνωτέρω ἐνδείξεων μεταξύ δύο ἢ καὶ περισσοτέρων κωδίκων (π.χ. ὅμοιοι τίτλοι καὶ σχόλια παρασελίδια, αὐτὸς τρόπος γραφῆς τοῦ κειμένου, τὰ αὐτὰ κείμενα πρὸ ἢ μετὰ τὸ ἐρευνώμενον κείμενον), ἐν τούτοις οἱ κώδικες δὲν εἶναι ἀμέσως συγγενεῖς.

2. Ἐπὶ ἐνδείξεων περιλαμβανομένων εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐρευνώμενον κείμενον. Αὗται ἀποφασιστικῶς ἀποδεικνύουν, ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν γραφῶν ἐνὸς κειμένου ὡς καὶ τῶν προσθηκῶν καὶ τῶν παραλείψεων τούτου, ὅτι δύο ἢ περισσότεροι κώδικες εἶναι ἀμέσως συγγενικοί.

Ὅμως, ὡσάκις διαπιστοῦται ὅτι δύο ἢ περισσότεροι κώδικες ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ὁμάδα ἢ οἰκογένειαν, τότε ὁ ἐκδότης τοῦ κειμένου, ἀποκλείων ἐκ τῆς περαιτέρω ἐξετάσεως τούτου κατιόντας κώδικας τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, συγκρατεῖ μόνον τὸν ἀποδειχθέντα εἰς τὴν αὐτὴν ὁμάδα ἢ οἰκογένειαν ἀρχικὸν κώδικα. Οἱ ἀποκλειόμενοι κώδικες δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς παραδόσεως τοῦ ἐρευνωμένου κειμένου καὶ οὐχὶ διὰ τὴν ἕρευναν αὐτοῦ τούτου τοῦ κειμένου.

Ἡ ἀνωτέρω διερεύνησις ἐνὸς μακροσκελοῦς κειμένου —τῆς Χ. Σ., ἡ ὁποία ἔχει 6733 στίχους,— εἶναι καὶ δυσχερὴς καὶ λίαν χρονοβόρος. Διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἐπεζητήσαμεν νὰ ἐλέγξωμεν ἐκ τοῦ ὅλου ἔργου μόνον ἓν τμῆμα, τὸ ὅποιον ὅμως παρέχει σχεδὸν ἀσφαλῆ τεκμήρια διὰ τὴν ἕρευναν. Ἠλέγξαμεν λοιπὸν τὸ τμῆμα τῶν στίχων 5850-6733, δηλαδὴ τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς Χ.Σ., τὸ ὅποιον ἄλλωστε εἶχεν ἐκλεγῆ καὶ διὰ τὴν τεκμηρίωσιν τῆς γενικῆς κατατάξεως τῶν κωδίκων τῆς Χ.Σ.³

Πράγματι τὸ τμῆμα τοῦτο:

α. Περιγράφει τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου Νικηφόρου Φωκᾶ μέχρι τῆς βασιλείας Νικηφόρου Βοτανειάτου. Ὅθεν γεγονότα ἐξελιχθέντα χρονικῶς πλησιέστερον πρὸς τὸν ἐκάστοτε γραφέα τῆς Χ.Σ. εὐκολώτερον καὶ περισσότερον ἢ ἐκεῖνα προγενεστέρας ἱστορικῆς περιόδου δύνανται νὰ δημιουργ-

3. Od. Lampsidis, Notes sur quelques manuscrits de la Chronique de Manasses. *Akten des XI. Internationalen Byzantinisten-Kongresses*, München 1958, σ. 295-304 (= *Ἡμερολόγια...* σ. 133-139)· Od. Lampsidis, L'édition critique... *Ét.*: Ὁδ. Λαμψίδου, Οἱ Ἀθηναῖκοι κώδικες τῆς Χρονικῆς Συνόψεως Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, *Τὰ Ἀθηναῖκα*, τεύχ. 13 (1959) 17-33 (= *Ἡμερολόγια...* 47-63) καὶ μάλιστα ἐν σ. 18 (48), ἐνθα ἐκτίθενται οἱ λόγοι διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ τμήματος τῶν στίχων 5850-6733 τῆς Χ.Σ. διὰ τὴν κατάταξιν τῶν κωδίκων.

γήσουν ἀλλοιώσεις καὶ προσθαφαίρέσεις εἰς τὸ ἀντιγραφόμενον κείμενον ἢ νὰ προκαλέσουν πολυπληθεστέρας μεταβολάς.

β. Περιλαμβάνει εἰς ἱκανὸν ἀριθμὸν χρονολογικοὺς στίχους, οἱ ὅποιοι, ὡς γνωστὸν, διαχωρίζουν καὶ κατατάσσουν τοὺς κώδικας τῆς Χ.Σ.⁴

γ. Περιέχει τοὺς στίχους 6383-6390 καὶ 6393-6402, οἱ ὅποιοι καὶ οὗτοι, διὰ τῆς παρουσίας ἢ τῆς παραλείψεώς των, συνιστοῦν σημαντικὴν ἔνδειξιν τῆς γενεαλογίας ἐκάστου κώδικος τῆς Χ.Σ.

Καὶ ἤδη προβαίνομεν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν ἀποδεδειγμένως καὶ ἀναμφερίστως συγγενικῶν κωδίκων, ὥστε νὰ περιορίσωμεν κατὰ τὸ δυνατόν τὴν χειρόγραφον παράδοσιν ταύτης.

A. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΩΔΙΚΩΝ ΜΙΧΑΗΛ ΛΟΥΛΟΥΔΗ

Ὁ κώδιξ Londinensis Arrundel 523 (A) εἰς τὰ φ. 3α-144β περιέχει τὴν Χ.Σ. εἰς τὴν μετὰ χρονολογικῶν στίχων παραλλαγῆν⁵, γραφεῖσαν τὸ ἔτος 1313 ὑπὸ τοῦ γραφέως Μιχαὴλ Λουλούδη⁶.

Τὸ κείμενον τῆς Χ.Σ., εὐκρινῶς καὶ μετὰ προσοχῆς ἀντιγραφέν, φέρει ἐν τῇ ᾧα τοὺς συνήθεις περιληπτικοὺς παρατίτλους, ὡς π.χ.:

φ. 139β παρὰ τὸν στίχον 5499 (κατὰ τὴν ἔκδοσιν Βόννης ὑπὸ I. Bekker):
βασιλεία Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένους

φ. 141β στίχ. 6594: *ζόγησις βασιλέως Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένους παρὰ τῶν βαρβάρων*

φ. 144β στίχ. 6722 (ὡς ἐπεξήγησις τοῦ στίχου τούτου): *ἤδη πρὸς σιωπὴν ὁ λόγος συνίσταται*

4. Ὁδ. Λαμψίδης, Οἱ χρονολογικοὶ στίχοι τῆς Χρονικῆς Συνόψεως τοῦ Κ. Μανασσῆ, *Rivista di Studi Bizantini e Slavi*, II (1982) 25-39.

5. Διὰ τὴν παραλλαγὴν ταύτην ἰδὲ Od. Lampsidis, *Notes...*, ἔ.ἀ., σ. 300 (138) καὶ Ὁδ. Λαμψίδου, Οἱ χρονολογικοὶ στίχοι..., ἔ.ἀ.

6. Διὰ τὸν γραφέα κωδίκων Μιχαὴλ Λουλούδη ἢ Λουλλούδη ἰδὲ M. Vogel - A. Gardthausen, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*, 1909· J. Bick, *Die Schreiber der Wiener griechischen Handschriften*, 1920, καὶ τὴν ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν μελέτην A. Turyn, Michael Lulludes (or Luludes), a scribe of the Palaeologan era, *Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici* 10-11 (1973-1974) 3-15. Εἰθὺς μετὰ ταῦτα ἐκυκλοφορήθη μελέτημα τοῦ Α. Μαρκοπούλου, Συμπληρωματικὰ γιὰ τὸν Μιχαὴλ Λουλούδη, *Πρακτικὰ Ἁθηνῶνς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου* (29.8.-3.9.1976), Τόμος Β' (1981) σ. 232-242. Ὁ συγγραφεὺς προσθέτει ἕνα ἀκόμη κώδικα γραφέντα χειρὶ Λουλούδη καὶ δημοσιεύει στίχους ἀφιερωτικοὺς εἰς τοὺς παραγγείλαντας τὴν γραφὴν ἐκ τῶν κωδίκων Londin. Arr. 523 καὶ Sinaiticus gr. 1342, καὶ δὲ 62 στίχους ἐκ τοῦ κώδικος Londin. Arr. 523 (ἐκδοθέντας ἤδη ἐκ τοῦ Monac. 153 ὑπὸ I. Hardt τὸ 1806 ἐν τῷ Β' τόμῳ τοῦ Καταλόγου Χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου, σ. 172-174) καὶ 80 σχεδὸν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνεκδότους ἐκ τοῦ Sinaiticus 1342.

Προσέτι μετὰ τὸ κείμενον τῆς Χ.Σ. ὁ ἀντιγραφεὺς εἰς τὰ φύλλα 145α-146α ἀναγράφει 62 δεκαπεντασυλλάβους στίχους αὐτοῦ⁷, ἀφιερωτικούς εἰς τὸν προστάξαντα τούτῳ τὴν βιβλίον γράψαι⁸. Ἡ μέχρι τοῦδε ἔρευνα τῶν κωδικίων τῆς Χ.Σ. παρουσιάζει ἄλλους πέντε ἔχοντας ἄμεσον ἢ ἔμμεσον συγγένειαν πρὸς τὸν Londin. Arr. 523, βεβαιουμένην καὶ ἐκ τῶν γραφῶν τοῦ κειμένου τῆς Χ.Σ. ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων, ὡς ἐκ τῶν ἐν τῇ ὡς παρατίτλων, τοῦ σχολίου ἤδη πρὸς σιωπὴν... καὶ ἐκ τῶν 62 στίχων τοῦ Μ. Λουλούδη, οἱ ὅποιοι γράφονται μετὰ τὸ κείμενον τῆς Χ.Σ. καὶ ἄλλου τινὸς χρονογραφικοῦ ἔργου.

Οἱ κώδικες οὗτοι εἶναι:

1. *Vindobonensis histor. gr. 106 (V)*

Γραφεὶς κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ὑπὸ ἱερομονάχου Γεωργίου⁹, φέρει ἐν τῇ ὡς καὶ παρὰ τοὺς αὐτοὺς στίχους τοὺς ἀνωτέρω ὡς ἐπὶ παραδείγματι σημειωθέντας παρατίτλους καὶ τὸ σχόλιον (ἤδη πρὸς σιωπὴν...). Μετὰ τὴν βραχεῖαν χρονολογικὴν ὑπόμνησιν τῶν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Χριστοῦ γεννήσεως ἀντιγράφει τοὺς στίχους *Νότου βασιλίσα...* τοὺς ὁποίους ὀρθῶς ἀποδίδει εἰς τὸν ἱερέα Μιχαὴλ Λουλούδη.

Αἱ ἐνδείξεις αὗται ὡς καὶ ἡ παντελής σχεδὸν ὁμοιότης τοῦ κειμένου τῆς Χ.Σ. πρὸς ἐκεῖνο τοῦ Londin. Arr. 523 ὀδηγοῦν εἰς τὸ βέβαιον συμπέρασμα ὅτι ὁ Vindob. 106 ἀντιγράφει ἐκ πιστοῦ ἀντιγράφου τοῦ Londin. Arr. 523.

2. *Vaticanus Palatinus gr. 124 (P)*

Ἐκ τῆς κωδικοῦ οὗτος, γνωστὸς ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Βόννης ὑπὸ τὸ στοιχεῖον *M.*

7. Οἱ στίχοι οὗτοι (ἀρχή: «*Νότου βασιλίσα...*») ἐξεδόθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ I. Hardt ἐξ ἐνὸς ἀντιγράφου τοῦ 16ου αἰῶνος, ἐκ τοῦ κώδικος Monacensis gr. 153 (διὰ τοῦτο καὶ ὁ Α. Μαρκόπουλος, *Ἐ.ἀ.*, σ. 237, σημ. 26, κρίνων τὴν ἔκδοσιν ταύτην γράφει τὸ ἐπίρρημα «*ἄθλια*»), μετὰ ταῦτα δὲ δημοσιεύονται ὑπὸ Α. Μαρκόπουλου ἐκ τοῦ αὐτογράφου τοῦ Μ. Λουλούδη, ἐκ τοῦ κώδικος Londin. Arr. 523. Ἡ ἔκδοσις πολὺ καλὴ [σελ. 237, στιχ. 4, ἀντὶ τῶν γράφει *τι*, ὡς ἔχει ὁ κωδὶξ, καὶ ἐν σελ. 238 στιχ. 49, ἀντὶ *εἰς* πᾶν γράφει *εἰς* πάντα, καὶ εἰς τὸ ἕτερον ποίημα τοῦ Λουλούδη, τὸ δημοσιευόμενον ὑπὸ Α. Μαρκόπουλου ἐκ τοῦ Sinaiticus 1342, ἐν σελ. 240, στιχ. 10 ἀντὶ *τρισμακάρι* γράφει *τρισμακάρι*], ἀλλὰ θὰ ἦτο ἐπιθυμητὸν εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα νὰ ὑπῆρχον αἱ γραφαὶ τοῦ Λουλούδη, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἐγκλισιν τόνου, διὰ νὰ γνωρίσωμεν ἐκ τοῦ αὐτογράφου κώδικος τὰς ἀντιλήψεις τῶν Βυζαντινῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.

8. Οἱ ἀφιερωτικοὶ στίχοι διεσώθησαν, ὡς μέχρι σήμερον γνωρίζομεν, εἰς τοὺς κώδικας 1) Londinensis Arrundel 523, 2) Vindobonensis hist. gr. 106, 3) Monacensis gr. 153 (τοὺς κώδικας τούτους ἀναφέρει καὶ ὁ Α. Μαρκόπουλος, *Ἐ.ἀ.*, σ. 237 σημ. 26) ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς 4) Monacensis gr. 154 καὶ 5) Vaticanus Palatinus gr. 124.

9. Ἰδὲ M. Vogel-V. Gardthausen, *Ἐ.ἀ.* καὶ J. Bick, *Ἐ.ἀ.*

έχρησιμοποιήθη υπό τοῦ J. Meursius, πρώτου ἐκδότου τῆς Χ.Σ., διὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Χ.Σ.¹⁰.

Καί ὁ κώδιξ οὗτος, τοῦ 14ου αἰῶνος, γράφει παρὰ τὸν στίχον 6722 τὸ σχόλιον ἤδη πρὸς σιωπὴν... καί, μετὰ τὴν βραχεῖαν χρονολογικὴν ὑπόμνησιν τῶν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ἀντιγράφει τοὺς στίχους *Νότου βασιλίσσα...*, ἀλλὰ ἄνευ οὐδενὸς τίτλου.

Ἐπίσης ἐν ἀρχῇ ἐκάστου τῶν στίχων 119-122 γράφονται τὰ σύμβολα (τὰ ζώδια) τῶν ἀστρικῶν σωμάτων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἀνωτέρω στίχους.

3. *Oí Monacensis gr. 153 (M1) καὶ Monacensis gr. 154 (M)*

Ἀμφότεροι οἱ κώδικες οὗτοι ἀνάγονται εἰς τὸν 16ον αἰῶνα, μάλιστα δὲ ὁ κώδιξ 154 ἐγράφη τὸ ἔτος ζνη' (1549) διὰ χειρὸς *Γεωργίου τοῦ Τρικρῶν χώρας σαβανῶν τοῦ μονεμβασιώτου* (φ. 118α). Εἰς πάντα σχεδὸν τὰ σημεῖα οἱ κώδικες συμφωνοῦν μεταξύ των ἀπολύτως: εἰς τοὺς παρασελιδίους παρατίτλους, εἰς τὰ εἰκονιζόμενα πρὸ τῶν στίχων 119-122 σύμβολα τῶν ἀστέρων (ἐν τῇ ᾧα καὶ πρὸ τῶν στίχων γράφεται *ἔκφρασις τῶν ἐπτὰ ζωδίων*) ὡς καὶ εἰς τὸ σχόλιον ἤδη πρὸς σιωπὴν... τὸ ὁποῖον τίθεται μετὰ τὸν τελευταῖον στίχον τῆς Χ.Σ. Προσέτι καὶ οἱ δύο κώδικες μετὰ τὸ κείμενον τῆς Χ.Σ. περιλαμβάνουν τοὺς στίχους *Νότου βασιλίσσα...*, ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ κώδιξ 154 φέρει αὐτοὺς ἄνευ οὐδενὸς τίτλου, ὁ ἕτερος κώδιξ 153 ἐπισημειοῖ *Μιχαὴλ ἱερέως τοῦ Λουλουίδου*.

Ἡ ἐπισταμένη ἐξέτασις καὶ σύγκρισις τῶν ἀνωτέρω κοινῶν ἐνδείξεων ὡς καὶ τοῦ παρεχομένου ὑπὸ τῶν δύο κωδίκων κειμένου τῆς Χ.Σ. χορηγεῖ τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ δύο οὗτοι κώδικες ἀντέγραψαν ἐκ τοῦ αὐτοῦ προτύπου. Ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ὁ γραφεὺς ἀντέγραψε τὸν κώδικα 154 ἐκ τοῦ κωδίκου 153 εἶναι λίαν βέβαιος¹¹.

4. *Athous 4298 Μονὴ Ἰβήρων 178, 17ου αἰῶνος (I)*

Ὁ κώδιξ περατοῦται εἰς τὸ φύλλον 145β, ὅτε γράφεται καὶ τῆς Χ.Σ. ὁ στίχος 6709. Οὕτως δὲν ἔχουν γραφῆ οἱ τελευταῖοι στίχοι 6710-6733 καὶ κατὰ συνέπειαν οὐδὲν ἄλλο κείμενον.

Ἐὰν νῦν θέλωμεν νὰ καταστρώσωμεν τὰς μεταξὺ τῶν ἑξ τούτων κωδίκων σχέσεις, πρέπει νὰ σημειώσωμεν καὶ τινὰ ἄλλα:

α) Παραλείψεις στίχων. Ἐν τῷ τελευταίῳ τμήματι (στίχ. 5850-6733) οἱ ἡμέτεροι κώδικες παρουσιάζουν τὰ ἑξῆς:

10. Ἰδὲ Ὁδ. Λαμφίδου, Ἱστορία τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου καὶ τῶν ἐκδόσεων τῆς Χρονικῆς Συνόψεως τοῦ Κ. Μανασσῆ, Ὁ Βιβλιόφιλος 13 (1959) τεύχ. 1-2, σ. 3-8. (= *Ἱμ-μοσιύματα...* σ. 67-72), συγκεκριμένα σ. 6-7 (70-71).

11. Ἰδὲ Ὁδ. Λαμφίδου, Ἐπώνυμοι γραφεῖς κωδίκων τῆς Χ.Σ. τοῦ Κ. Μανασσῆ, *Πελοποννησιακά* 16 (1985) ὑπὸ ἔκδοσιν.

5882: omis. A V P M M1 I

6106-6107 γράφονται ὡς εἷς στίχος παραλειπομένου τοῦ δευτέρου ἡμιστίχου τοῦ 6106 καὶ τοῦ πρώτου ἡμιστίχου τοῦ 6107: P

6255: omis. V

6255-6256 γράφονται ὡς εἷς στίχος παραλειπομένου τοῦ πρώτου ἡμιστίχου τοῦ 6255 καὶ τοῦ δευτέρου τοῦ 6256: M M1 I

6383-6390 omis. A V P M M1 I

6420: omis. A V M M1 I, ὁ P ἔχει τὸν στίχον 6420

6450: omis. M M1

6665: omis. A V P M M1 I

β) Ὁ τίτλος τῆς Χ.Σ. εἰς ἕκαστον τῶν ἑξ κωδίκων

A: (φ. 3α) Τοῦ μακαριωτάτου φιλοσόφου κῆρ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ σύνοψις χρονικὴ διὰ στίχων ἀπὸ κτίσεως κόσμου τὴν ἀρχὴν ποιουμένη καὶ διήκουσα μέχρι καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Βοτανειάτου κῆρ Νικηφόρου. Τὸ προοίμιον πρὸς τὴν σεβαστοκρατόρισσαν κυρὰν Εἰρήνην τὴν νύμφην τοῦ βασιλέως κῆρ Μανουὴλ ἐπὶ τῷ ἀταδέλφῳ αὐτοῦ κῆρ Ἀνδρονίκῳ.

V: (φ. 1α) †Τοῦ Μανασσῆ κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ ἐν λόγοις λαμπροῦ σύνοψις χρονικὴ διὰ πολιτικῶν στίχων. Ἐκ τῆς κοσμοποιίας ἀρχομένη καὶ μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Βοτανειάτου κυροῦ Νικηφόρου διήκουσα. Ἐξεφρονήθη πρὸς τὴν σεβαστοκρατόρισσαν κυρὰν Εἰρήνην τὴν ἐπ' ἀδελφῷ νύμφην τοῦ βασιλέως κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ†.

P: (φ.1α) Τοῦ φιλοσόφου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ σύνοψις χρονικὴ διὰ στίχων ἀπὸ κτίσεως κόσμου τὴν ἀρχὴν ποιουμένη καὶ διήκουσα μέχρι καὶ τῆς βασιλείας κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου. Τὸ προοίμιον πρὸς τὴν σεβαστοκρατόρισσαν κυρὰν Εἰρήνην τὴν νύμφην τοῦ βασιλέως κυροῦ Μανουὴλ σὺν τῷ ἀταδέλφῳ κῆρ Ἀνδρονίκῳ.

M: (φ.1α) Τοῦ Μανασσῆ κῆρ Κωνσταντίνου σύνοψις χρονικὴ διὰ στίχων ἀπὸ κτίσεως κόσμου τὴν ἀρχὴν ποιουμένη καὶ διήκουσα μέχρι βασιλείας τοῦ Βοτανειάτου κῆρ Νικηφόρου. Τὸ προοίμιον πρὸς τὴν σεβαστοκρατόρισσαν κυρὰν Εἰρήνην, νύμφην βασιλέως κῆρ Μανουὴλ.

M1: (φ.1α) Ὁμοίως πρὸς τὸν M πλὴν τῶν ἑξῆς: Τοῦ... μέχρι καὶ τῆς... τὴν νύμφην... Ἐμανουὴλ.

I: (φ.1) Τοῦ φιλοσόφου κῆρ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ Σύνοψις χρονικὴ διὰ στίχων ἀποκτίσεως κόσμου τὴν ἀρχὴν ποιουμένη καὶ διήκουσα μέχρι καὶ τῆς βασιλείας τοῦ βοτανειάτου κῆρ νικηφόρου. τὸ προοίμιον πρὸς τὴν σεβαστοκρατόρισσαν κυρίαν εἰρήνην τὴν νύμφην τοῦ βασιλέως κυροῦ Μανουὴλ. ἐπὶ τῷ ἀταδέλφῳ αὐτοῦ κυρῷ ἀνδρονίκῳ.

Αἱ διαφοραὶ εἰς τὸν τίτλον δεικνύουσι πόσον πολλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπέλθουν ἀλλοιώσεις εἰς τι κείμενον διὰ τῶν διαδοχικῶν ἀντιγράφων, ἀκόμη καὶ εἰς κώδικας ὡς οἱ M καὶ M1, οἱ ὅποιοι ἴστανται καὶ διὰ τοῦ χρόνου ἀντιγραφῆς τόσον πλησίον ὁ εἰς τοῦ ἄλλου. Ὁ τίτλος μόνος δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀπόδειξις συγγενείας δύο κωδίκων, καίτοι ὁδηγεῖ εἰς πιθανὰς διασυνδέσεις. Οὕτω π.χ. ἡ λέξις *Ἐμανουήλ* ἐν M1 ἐνθυμίζει τοὺς κώδικας τῆς X.Σ. τῆς Saragossa καὶ τῆς Φλωρεντίας.

γ) Ὁ τίτλος τῶν 62 ἀφιερωτικῶν στίχων.

A: τοῦ αὐτοῦ *ἱερέως* στίχοι πρὸς τὸν προστάξαντα τούτῳ / τὴν βίβλον γράψαι
 ἐγγενέστατον ἄρχοντα κῆρ / Μανουήλ τὸν Ἰαλινῶν.

V: *Μιχαὴλ ἱερέως Λουζλούδου* τοῦ Ἐφρασίου στίχοι πρὸς ὃν τὴν παροῦσαν
 βίβλον ἀντέγραψεν.

P: ἄνευ τίτλου

M: *Μιχαὴλ ἱερέως* τοῦ Λουζλούδου

M1: ἄνευ τίτλου

I: ἀτελής, περατούμενος εἰς τὸν στίχον 6709.

δ) Σύγκρισις γραφῶν εἰς τοὺς ὡς ἄνω ἔξ κώδικας διὰ τοὺς στίχους τῆς X.Σ. 6496-6600 (ὁ σημειούμενος ὑφ' ἡμῶν κώδιξ P ἐν τῇ ἐκδόσει Βόννης ἔχει τὸ σύμβολον M, ἐν ᾧ παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ B δηλοῦνται αἱ παραπομπαὶ ἐν τῇ ἐκδόσει Βόννης εἰς τὸν κώδικα Vaticanus Palatinus gr. 124, αἱ ὅποια δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὸ κείμενον τοῦ κώδικος).

6496 ὄγκον A V P I οἶκον M M1

6498 θέρημν A V P I θερήμν M M1

6499 ἐπέχανε A V M M1 I ὑπέχανε P ἐπέχανε B

6500 χρυσωγῆ A V M M1 I χρυσωγῆ P πυρωγῆ B περιπορφύρω A V P I περιπορφύρω M M1

6503 ἀλισκάζον A V P I ἀλισκάζον M M1

6507 δράγμασι A V M M1 I δράμασι P

6509 οἶαν A V P I οἶον M M1

6510 ἔχουσαν ἐν πολέμῳ A V M M1 I ἔχουσαν ἐν πολέμῳ P

6512 κᾶν μῆ A I ἄν μῆ P V M M1

6514 φόνου s.l. θ A φόνου V P φθόνου M M1 I

6515 σκορπίον A V M M1 I σκορπίον P σκορπίον B κέντρα A V M M1 I κέντρον P

6521 προσκτησάμενος A V P I προσκτισάμενος M προσκτισάμενος M1

6523 A V P M M1 I omis. B

ἰσορόμενος A V P M I ἰσορόμενος M1

οἶκ οἰκείως s.l. γ A οἶκ οἰκείως P οἶκ οἰκείως V οἶκ οἰκείου M M1 οἶκ οἰκείους I

- 6524 πτέρναν ἐπιτηροῦντας A V P I πτέρνας ἀνεπιτηροῦντας M M1
 6526 ἀλλ' ἤδη A V M M1 I ἀλλά γε P
 6528 θήρατρα καὶ πάγαι A V P M I θήρα καὶ τρακαὶ πάγαι M1
 6529 ἐσκέπτοντο A V M M1 I ἐσκέπτετο P ἐσκέπτοντο B
 6530 ἄπονον A V P M1 I ἄπο M
 6532 ταυτόσπορος A V M M1 I αὐτόσπορος P
 Κωνσταντίνου A V M M1 I Κωνσταντίνος P
 6536 στόλισμα A V M M1 I στολισμὸν P
 ὑφαίνετο A V M1 I ὑφθάνετο P ὑφαίνετο M ὑφαίνετο B
 6537 περαία A V M M1 I περσία P περαία B
 6538 ὀρμώμενον A V M M1 I ἐρμώμενον P ὀρμώμενον B
 λίκους A V P M M1 I
 6539 ἐπιπηδόντων A V P M M1 I ἐπιπηδόντας B
 μάνδραις A V P μάνδρους M M1
 6540 πέλεια A V P M M1 I πελιὰς B
 6541 πετασμοῖς A V P M M1 I πετρασμοῖς B
 ἀψίφοις A V P I ἀψίφοις M M1
 6542 οἶα A V M M1 I ὄσπερ P
 6543 ἀπαγγέλλουσα A V M M1 I ἐπαγγέλλουσα P ἀπαγγέλλουσα B
 ὑδάτων A V M M1 τὸν ὑδάτων P ὑδάτων B
 6544 δένδρου A V P δένδρον MM1I
 6547 δυσάγγελος A V M M1 I δυσάδελφοι P δυσάγγελος B
 κακόμαντις προφήτις A V I κακόμαντος προφήτις P κακομαντιπροφήτις M κακο-
 μαντιπροφήτοις M1 κακόμαντις προφήτις B
 6548 πτηνὸν A V M M1 I δεινὸν P
 βασιλίδι A P I βασιλίση V βασιλίδα M M1
 6549 ὑποτοπάσας A V M M1 P I ὑποτοπήσας B
 τοῦτο A V M M1 I τούτω P
 6552 ἀνθρώπου A V P I ἀνθρώποις M M1
 6553 ἔχοντα A V M M1 ἔχοντα P ἔχοντας I ἔχοντος B
 ταυτοστέγους A V P M I ταυτοστέγους M1
 6557 δυστιχῆσης A P M M1 I δυστιχῆσας V
 6558 συνοικείης A V P M M1 I
 αὐτὸν A V P M M1 I
 ἀρραγή P ἀρραγί A V M M1 I
 6561 βαρὺς μὲν ἑκατέρωθεν πόλεμος ἀνιρράγη A V MM1 I πόλεμος τότε σοβαρὸς κατέρωθεν
 (ἐκατέρωθεν B) ἐρράγη P
 6563 μέλας A V M M1 I μέγας P
 τοῦς στρατιάρχας A V M M1 I τὰς στραταρχίας P
 6564 πάντα A V M M1 I πάντα P
 6565 κατάλουτος A V P M M1 I
 6566 βουλόμυθος A V P M M1 I
 6567 ἐπέτετο A V M M1 I ἐπέτετο P ἐπέτετο B
 6568 δορατίους A V M M1 I δορατις τοῖς P δόρατος τοῖς B
 αὐτὸν A V P M M1 I
 χολάδας A V P M M1 I χάλαζαν B
 6569 στρουθοφόντης A V P I στρουθοφάντης M M1
 6570 ἐπυρριζῶν A V M M1 I ἐπυρριζῶν P
 6571 πρηστήρ A M M1 I πρηστήρ V πριστήρ P

- ἔμπυρος A M M1 I ἔμπυρος V P
καταβάτης A V M M1 I καταβάτης P
6573 αὐτοῦ A V M M1 I αὐτοῦ P
6574 φονόφυρτος ἢ σπάθη A V P M I λίθοις αὐτοῦ παλάμαι M1
6575 φόνον s.v. ου A φόνον P M M1 I φόνου V
6576 ὅσει A V M M1 I ὅς εἶ P
6577 πλευράς A V M M1 I πλευράν P
ρήξει A P M M1 I ρήξας V
θλάσει A V P M M1 I
6578 δείξει κατάβαπτα A V P M M1 I δείξειν κατάβαπτα B
6579 οὐδεὶς A V P M M1 I
αὐτὸν A V M M1 I αὐτῶν P
ἱκατόχειρ A V P M M1 I
6580 σιρῆνον κέλαδον A V P M M1 I σιρῆν ἐγκελάδου B
6581 ὀμβριώεργος A V P I ὀμβριώεργος M M1 ὀμβριώεργος B
6582 τοῖς Ῥωμαίοις A V P M M1 I τοῖς Ῥωμαίοις B
6583 τοῦτο A V P M M1 I
6586 λαμπροστόλιστον A V P I λαμπροστόλητον M M1
ἡμέραν A V P I ἡμέρας M M1
6587 ὅς γάρ A P M M1 I καὶ γάρ V
δρασμοῦ A V P M I δρασμοῦ M1
6589 ὅς κολιῶς A V I ὅς σκολιῶς P ὁ σκολιῶς M M1 ὅς κολιῶς B
ἦν A V M M1 I ἦν omis. P ἦν B
6590 περιέβλεπε A V M M1 I καὶ περιβλεπτος P
6591 αὐτὸν A V P M M1 I
βρόχοις A V P I χρόνοις M M1
6593 προστριχοντες A V P M M1 I
6596 πανθήρων A V I πανθήρων M M1 πανθήρων P
6598 ποῦ A V P M M1 I
προῆλθεν A V P I προῆλθον M M1

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω καὶ τῆς παραβολῆς τοῦ κειμένου τῆς Χ.Σ. δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὰ κάτωθι:

Ἐξ ἀντιγράφου τοῦ A ἐγράφη ὁ V. Μετὰ ταῦτα ἐξ ἀντιγράφου τῆς σειρᾶς AV προῆλθεν ὁ P καὶ μεταγενεστέρως οἱ M, M1 καὶ ὁ I. Τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῶν ἐξ τούτων κωδίκων μόνον ὁ A (Londin. Argundel 523) πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν περαιτέρω διερεύνησιν συγγενικῶν κωδίκων, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι πέντε δέον νὰ παραμερισθοῦν ὡς πρὸς τὸ κείμενον τῆς Χ.Σ.

B. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ «ὁ δούξ γε μὴν»

Οἱ κατωτέρω ἑπτὰ κώδικες, πάντες μεταβυζαντινοί, παρουσιάζουν μίαν παραλλαγήν τῆς Χ.Σ. —ἀνευ χρονολογικῶν στίχων¹²— σχεδὸν ὁμοίαν, ὡς

12. Ὁ I παρέχει πολλὰς γραφὰς καὶ τῆς παραλλαγῆς μετὰ χρονολογικῶν στίχων, γράφων ταύτας εἴτε ἐν τῇ ᾧα εἴτε ἐν τῷ κειμένῳ ὑπεράνω τῶν ἀναλόγων λέξεων. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ὁ S: οὗτος, χειρὸς Ἰωάννου Μαλαξοῦ τοῦ ἔτους 1557,

ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὁμοίων στοιχείων τῆς Χ.Σ., καὶ μάλιστα ἐκ τῶν παραλείψεων τῶν στίχων εἰς τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς Χ.Σ., καὶ ἐκ τῶν γραφῶν διὰ τοὺς στίχους 6496-6596 αὐτῆς.

V1: Vindob. Supp. 174 (ci. 1500)

A: Mediol. Ambros. 395 (XV-XVI)

L1: Athous 1345, Λαύρας K58 (ιζ' αἰ.)

I: Athous 4299, Ἰβήρων 179 (anno 1568)

Τίτλος: *Τοῦ φιλοσόφου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ μνασσή, χρονικὸν ὡς ἐν συνόψει διὰ στίχων πολιτικῶν ἀρζάμενον ἐξ ἀρχῆς τῆς κοσμογενείας μέχρι καὶ τῆς βασιλείας τοῦ βασιλέως κυροῦ Νικηφόρου τοῦ βοτανιάτου. V1 L1 I. Τοῦ φιλοσόφου κὺρ... A.*

Προθεωρία τῆς παρουσίας βιβλίου V1 A L1 I

V: Vindob. hist. 93 (anno 1475)

L: Athous 1341, Λαύρας K54 (ιε' αἰ.)

S: Argentoratensis (Strasbourg) B.Un. 9 (anno 1557)

Τοῦ φιλοσόφου... μέχρι καὶ τοῦ βασιλέως κυροῦ νικηφόρου τοῦ βοτανιάτου V S

Τοῦ φιλοσόφου... μέχρι [καὶ τοῦ βασιλέως κυροῦ Νικηφόρου] τοῦ βοτανιάτου L

Προθεωρία τῆς παρουσίας βιβλίου V L S

Εἰς τὰ πρῶτα φύλλα οἱ ἐπίτιτλοι μεταξὺ τῶν στίχων, μεταγενεστέρως ἐν τῇ ᾠα: V1 A V L. Οἱ ἐπίτιτλοι μεταξὺ τῶν στίχων: L1 I S.

Post v.26: *ἀρχὴ τοῦ ἱστορικοῦ, ἦτοι ἐκ τοῦ βιβλίου γενέσεως τῆς ἑξαήμερου V1 A ἀρχή... ἐκ τοῦ βιβλίου L1 ἀρχή... ἦτοι βιβλίου V L ἀρχή... ἐκ τῆς βιβλίου I ἀρχή... ἦτοι βιβλίου S.*

6057-6058 omis. V1 A L1 I S V habet L.

6368 *οὐκ ἐνεγκὸν τὴν τὴν L1 I οὐκ ἐνεγκὸν τὴν τὴν s.v. scrib. ὕβριν V1*

οὐκ ἐνεγκὸν τὴν ὕβριν A V L S

6386 (τὸ δεύτερον ἡμίστιχον), 6387, 6388 (τὸ πρῶτον ἡμίστιχον) omis. V1 A L1 I V L S

6389 (τὸ δεύτερον ἡμίστιχον), 6390 (τὸ πρῶτον ἡμίστιχον) omis. L1 I

6391-6402 omis. V1 A L1 I V L S

6420 omis. V1 A L1 I V L S

6421 *ὁ δοῦς γε μὴν V1 A L1 I ὁ δοῦκας δὲ V L S*

6435-6436 omis. V1 A L1 I V L S

6453 *δοῦς καὶ V1 A L1 I δοῦκας V L S*

Σ τ ἰ χ ο ι 6496-6600

6497 *βαλβίδος V1 A I V L βλαβίδος L1*

ἀντιγράφει ἐκ τοῦ V καὶ τὸ κείμενον τῆς Χ.Σ. καὶ τὸ τοῦ κωδικογράφου χρονολογικὸν σημεῖωμα κατὰ τι παρηλλαγμένον (τοῦ ἔτους 1475). Οὕτως εἶναι εὐχερὲς νὰ συμπεράνωμεν ποίας διαφορὰς δύναται νὰ ἐπιφέρῃ εἰς ἀντιγραφεὺς εἰς ἀντιγραφόμενον κείμενον.

- 6499 ἐπέχαινε V1 A L1 I ἐπέχαινε V L S
 6500 χρῶσανθεῖ V1 A L1 I χρῶσανθεῖ V L χρῶσανθεῖ S
 περιπορφύρω φάρι V1 A L1 V L περιπορφυροφθάρως I
 6507 σώμασιν V1 A L1 I V L S
 6509 ἔδειξαν V1 A L1 I ἔδειξαν V L S
 6512 κᾶν V1 A L1 I V L S
 6518 φιλότιμος V1 A L1 I V L S
 6521 καὶ μὴν V1 A L1 I V L S
 6523 ὑφορέμενος A V L S
 οἰκτιρούμενος s.v. ὑφορῶ V1 οἰκτιρούμενος L1 I
 6525 μόνον L1 A V1 I μόνον L μόνον V S
 6526 καὶ τοῖς δοῦκός δὲ V1 A L1 I καὶ τοῖς τοῦ δοῦκα V L S
 6527 ψίθηροι V1 A L1 I L ψίθηροι V S
 δόλοι V1 A L1 V L S δῆλοι I
 6531 ἐκούκα V1 A L1 I V L S
 προδοσία V1 A V L S προδροσία L1 I
 6532 καίσαροταυτόσπορος V1
 δοῦκός ὁ Κωνσταντῖνος V1 A L1 I τοῦ δοῦκα Κωνσταντῖνος V L S
 6539 προβατοφόροι V1 A L1 I προβατοφρούροι V L S
 μάνδραι V1 A I V L ἀνδραι L1
 6543 ἀπαγγέλλουσα A L1 I V L S ἀπαγγέλλουσα V1
 6547 κακόμαντις προφήτις V1 A L1 I L κακόμαντις προφήτης V S
 6548 βασιλίσση V1 A L1 I V L S
 6549 ὑποτοπᾶσαι V1 A L1 I V L S
 6551 πάσαι V1 A L1 I V L S
 6553 αὐτοστέγους V1 A L1 I V L S
 6557 σύμφρονον V1 A L1 I V L S
 6558 συνοικίη V1 A L1 I V L S
 6559 ἀάλωτος V1 A L1 I V L S
 6563 μέγας V1 A L1 I V S μέγας s.v. scrib. γ L
 ἀμφόπλιξι V1 A L1 I V L S
 6566 βονόλιμος V1 A L1 I γλιχόμενος V L S
 ἐκροφῶν s.v. εν I
 6568 δαρατίσις V1 A L1 I V L S
 6569 ὄξυπέτης V1 A L1 I V S ὠκυπέτης L
 6570 ἐπιρριζῶν V1 A L1 I ἐπιροιζῶν V L S
 6571 καταβάτης V1 A L1 I V S καταβάτης L
 6573 αὐτοῦ V1 A L1 I V L S
 6576 ὡς εἰ V1 A L1 I V S ὅσει L
 6577 πλερὰ V1 A L1 V L S πτερὰ I
 θρωῶσι V1 A L1 I V L S
 6578 δαίξινε κατάβαπτα V1 A L1 I V L S
 6579 omis. A
 αὐτόν V1 L1 I L αὐτῶν V S
 βριάρειον V1 L1 βριάρειον V L S βελάρειον I
 ἔδοξεν V1 L1 I V L S
 ἑκατόχιον V1 L1 V L S ἑκατόχιον I
 6581 ὀμβριμοεργός V1 A L1 I V L S
 ἀκάμας ὡς ἀδάμας A V L S ἀδάμας ὡς ἀκάμας supr. v. scribuntur numeri ie. ἀκάμας
 ὡς ἀδάμας V1 ἀδάμας ὡς ἀκάμας L1 I

6582 τοῖς Ρωμαίοις V1 A L1 I Ω Λ Σ
 6587 καὶ γ. V1 A L1 I V L S
 6591 αὐτὸν A L1 V L S αὐτὸν V1 I
 6592 εἰσπηθήσαν V1 A L1 I V L S
 6597 χρυσοπτεροὶς V1 A L1 I V S χρυσοπτεροῖς L
 6598 ποῦ V1 A L1 I V L S
 6620 ὁ γὰρ τοι δοῦξ ὁ V1 A L1 ὁ γὰρ τις δοῦκας V L S
 6632 scribitur post 6635 V1 A L1 I V S omis. L
 6697 omis. V1 A L1 I V L S
 6720-6721 habent V1 A L1 I V L S

Μετὰ τὸ κείμενον τῆς Χ.Σ. σύντομον χρονολογραφικὸν κείμενον ὅμοιον ἔχουν V, S καὶ L (κολοβόν), ὁ V1 ἔχει ὅμως ὅμοιον περίπου μὲ τὸν A καὶ τὸν I. Ὁ L1 δὲν ἔχει χρονολογραφικὸν κείμενον.

Πρὸς τὸν κώδικα Vindob. hist. 93 (V) συνδέεται ἀμέσως ὁ ἀνωτέρω κώδιξ Argent. (Strasbourg) 9 (S)-Πράγματι ὁ γραφεὺς τοῦ κώδικος Ἰωάννης Μαλαξὸς ἀντέγραψεν ἐκ τοῦ Vindob. hist. 93 ὄχι μόνον τὸ κείμενον τῆς Χ.Σ. ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ βιβλιογράφου Σακελλαρίου ἱερέως ἐκ (Λεοντοκάστρου) Λεονταρίου Πελοποννήσου. Ὁ Vindob. hist. 93 ἐγράφη ἐν Ἀδριανουπόλει τὸ 1475, ἐν ᾧ ὁ Argentoratensis (Strasbourg) 9 τὸ 1557.

Τὰ ἀνωτέρω ἑπτὰ χειρόγραφα περιλαμβάνονται εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν τῆς Χ.Σ. διαχωριζόμενα εἰς 4 καὶ 3. Εἰς τὴν διαπίστωσιν ταύτην ὀδηγοῦν:

1. Ὁ τίτλος: εἰς ὅλα τὰ χειρόγραφα εἶναι σχεδὸν ὁ αὐτὸς (οἱ V, L καὶ S παραλείπουν τὰς λέξεις τῆς βασιλείας).

2. Τὰ συνήθη σχόλια ἐν τῇ ᾧα τῆς Χ.Σ. σχεδὸν ὅμοια εἰς πάντας τοὺς κώδικας (π.χ. βασιλεία Ρωμανοῦ τοῦ Ἀργυροπούλου ἀδελφοῦ βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου V1 A L1 I· βασιλεία Ρ· γαμβροῦ Κωνσταντίνου ἀδελφοῦ... V L S).

3. Αἱ γραφαὶ τοῦ κειμένου τῆς Χ.Σ.: σχεδὸν αἱ αὐταὶ καὶ εἰς τοὺς ἑπτὰ κώδικας. Δύναται νὰ διαχωρισθοῦν καὶ πάλιν εἰς δύο κλάδους.

4. Αἱ παραλείψεις τῶν στίχων: αἱ αὐταὶ σχεδὸν εἰς τοὺς κώδικας.

Μεταξὺ τῶν κωδίκων τούτων οἱ τέσσαρες κώδικες V1, A, L1, I συνδέονται μεταξὺ των διὰ τῆς γραφῆς 6421 ὁ δοῦξ γε μὴν. ἐν ᾧ οἱ V, S καὶ L ἔχουν ὁ δοῦκας δὲ (ιδὲ καὶ 6453, 6532, 6620).

Ἡ οἰκογένεια λοιπὸν τῆς Χ.Σ. ὁ δοῦξ γε μὴν· μέχρι τοῦδε ἀποτελεῖται ἐκ τῶν τεσσάρων κωδίκων, τῶν ὁποίων ἡ παραλλαγή προέρχεται προφανῶς ἐκ τῆς παραλλαγῆς τῶν τριῶν κωδίκων V, L καὶ S. Τοιουτοτρόπως δυνάμεθα νὰ συγκρατήσωμεν διὰ τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τῆς Χ.Σ. μόνον τὸν L, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποδειχθῆ καὶ οὗτος ἀντίγραφον ἄλλου σφαιζομένου σήμερον κώδικος.

MEMONΩΜΕΝΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ

Κώδιξ *Vindobonensis hist. gr. 41*

Εἰς προγενέστερον δημοσίευμα ἐξεθέσαμεν¹³ ὅτι ὁ κώδιξ Vat. Ottob. 116. 16ος-17ος αἰ. (O1), εἶναι ἀντίγραφον τοῦ κώδικος Londin. Old Royal 16 C III, 16ος αἰ. (R), ὅτε ὁμοῦς ὁ τελευταῖος δὲν εἶχεν ὑποστῆ τοσοῦτον ἐκ τῶν φθορῶν ἀκρωτηριασμόν. Πρὸς τούτοις ὑπεσημειώσαμεν¹⁴ ὅτι ἡ ἔρευνα ἀπέδειξε τὸν ἀντιγραφέα τοῦ Londin. Old Royal νὰ ἔχη ἀντιγράψει καὶ τμήματα τοῦ κώδικος Vindob. hist. 41. Ὁ Βιενναῖος οὗτος κώδιξ τῆς Χ.Σ. παραλείπει τοὺς στίχους 3096-6149 καὶ συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὸν Londin. Old Royal πρὶν ἢ οὗτος ἀκρωτηριασθῆ, εἴτε διότι εἶναι ἀντίγραφον τούτου εἴτε διότι ἀμφότεροι εἶχον κοινὸν πρότυπον.

Τοῦτο ἀποδεικνύουν:

1. Ὁ τίτλος: τοῦ μακαριωτάτου φιλοσόφου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ σύννοψις χρονικὴ διὰ στίχων πολιτικῶν (πολιτικῶν omisit R) ἀπὸ κτίσεως κόσμου τὴν ἀρχὴν ποιουμένη καὶ διοικοῦσα (διοκοῦσα R) μέχρι τῆς (καὶ τῆς R) βασιλείας τοῦ βοτανιάτου (βοτανειάτου R) κυροῦ Νικηφόρου, τὸ προοίμιον πρὸς τὴν σεβαστοκρατορίσαν κυρίαν (κυρᾶν R) εἰρήνην καὶ (τὴν R) νύμφην (τοῦ R) βασιλέως τοῦ κυροῦ Μανουὴλ ἐπὶ τῷ ἀνταδέλφῳ αὐτοῦ τῷ κυρῷ Ἀνδρονίκῳ.
2. Οἱ ἐν τῇ ᾧα παράτιτλοι (ἠλέγχθη ἀπὸ τοῦ στίχου 6150 καὶ ἐξῆς), οἱ ὅποιοι ἐν R γράφονται ἐντὸς τοῦ κειμένου ὡς ὑπότιτλοι.
3. Αἱ παραλείψεις στίχων, ὡς 6260, 6280-82, 6383-90, 6420, 6632, 6665 (οἱ τρεῖς τελευταῖοι στίχοι τῆς Χ.Σ., οἱ ὅποιοι λόγῳ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ R παραλείπονται, νῦν εἰς τὸν κώδικα τοῦτον δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν).
4. Αἱ γραφαὶ ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Χ.Σ. (παρατίθενται κατ' ἐκλογὴν αἱ ἐνδεικτικαὶ διὰ τοὺς στίχους 6150-6450 καὶ ὅπου ὁ R δὲν παρέχει κείμενον λόγῳ φθορᾶς, παραπέμπομεν εἰς O1): 6163 ἐνβρίζων, 6175 γνώηται, 6183 βυθόν, 6194 φύλα, 6208 ὑπαρκτίων, 6213 βρῶμον, 6219 παντορόκτην, 6228 τεχνουργῶς, 6265 ἀρρήτους, 6319 νήσσοι O1, 6334 κορώνας, 6370 περιβριθούτων, 6380 εἰς κλήρον O1, 6436 ἐσφάδαζε O1.

Atheniensis Ἐθν. Βιβλ. 1172, 17ος αἰ.: ἀντιγράφει ἔντυπον ἔκδοσιν. Ὁ κώδιξ¹⁵ περιέχει ἔργα ρητορικῆς (π.χ. Ἀφθονίου προγυμνάσματα, ἐπιστολικοὶ

13. Od. Lampsidis, *Zu eliminierende...*, *L.ä.*, σ. 134.

14. *E. ä.*, σ. 134, σημ. 14, ἐνθα παραπέμπομεν εἰς H. Hunger, *Katalog der griechischen Handschriften der Österr. Nationalbibliothek*, Teil I. *Codices Historici...* 1961, σ. 47.

15. Διὰ τοὺς Ἀθηναίους κώδικας Ἐθν. Βιβλ. 1172 καὶ 1183 ἰδὲ I. καὶ A. Σακκελίων, *Katálogo τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, 1892.

τύποι, ρητορικά γυμνάσματα) καὶ ἀκόμη ἀποσπάσματα ἐκ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων Κεδρηνοῦ, Μανασσῆ, Γλυκᾶ καὶ Κωδινοῦ. Σημειοῦμεν ὅτι εἰς φ. 146α-150α περιλαμβάνεται χρονολογικὸν κείμενον ἀπὸ Ἄδὰμ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453).

Ὡς πρὸς τὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῆς Χ.Σ.: ὁ γραφεὺς ἀντιγράφει ἐκ τοῦ συνόλου τῆς Χ.Σ. μόνον στίχους περιγραφικοὺς τῆς φύσεως, τῶν ἀνθρώπων, τῶν συναισθημάτων αὐτῶν κλπ.

Παραθέτομεν ὡς δεῖγμα τί καταγράφει ἐκ τῶν στίχων 1-450: 1-9, 11-20, 28-30, 32-36, 38-41, 48, 55-56, 59, 62, 65-100, 102-143, 151, 153-157, 182, 185-186, 190-192, 229, 239, 245, 252-257, 260-264, 267-268, 270-278, 281-282, 293, 297-313, 321, 333, 336-337, 339, 349, 354-355, 358, 361, 363, 367, 374, 379-384, 394, 398, 406-411, 421, 423-424, 444-446.

Καὶ ἰδοὺ ἡ μέθοδος τῆς καταγραφῆς τῶν στίχων τῆς Χ.Σ.:

α) Παραλείπει λέξιν ἢ λέξεις τοῦ στίχου, π.χ.: 40 *ὠνόμασε στερέωμα*, 59 καὶ τῶν πετρῶν καὶ τῶν ὄρων καί, 154 *ἐντεῦθεν*, 190 *ἐκεῖθεν*, 229 καί, 239 *ἐγκατοικίζει* τῆς Ἐδέμ, 245 τοῦ τῆς Ἐδέμ, 297 καὶ *πλατυσμὸν κερδάνησθε*, 349 ὁ δ' Ἄβελ ὁ νεώτερος, 367 καὶ *πρῶτος ἐπενόησε*, 408 ὁ λέων *ὕδατόκλυτος*.

β) Γράφει περιληπτικῶς εἰς πεζὸν λόγον, π.χ.: 560-567 ὁ *ἀίσωστρις βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου λαβὼν ἐν τοῖς πολέμοις συμμάχους τοὺς οὐνοὺς ἦτοι σκύθας ἐχαρίσατο αὐτοῖς τὴν γῆν τῶν ἀσσυρίων καὶ Πάρθους μετωνόμασε*.

2175-2179 ὁ *ἀδριανὸς γαμβρὸς τοῦ νεροῦα ἦν φιλοπαθὴς (γράφει: φιλομαθὴς) καὶ μεγαλοδόρος δωρεαῖς τοὺς θεραπευτὰς τοῦ λόγου καὶ σοφοὺς ἐδουλοῦτο καὶ αὐτῷ εἶχε συνεπομένους ἐν πάσαις ταῖς ἐκδημίαις*.

γ) Συντέμνει καὶ παραλείπει στίχους εἴτε ἐξ ὀλοκλήρου εἴτε τμηματικῶς οὕτω γράφει π.χ. τὸ κατωτέρω κείμενον διὰ τοὺς στίχους 5613-5703: *καθαρωτέρας ὁ αὐτὸς ἀκτίνας ἀποστίλβει - ὁ πορφυρόρηξ - ἐν κοίτῃ ὡς ἐκ λέοντος εἰς τὸν ἐκείνου σκύμον - ἐλάσαντα εἰς ἦβην - καὶ μέλλον ἀπολύσθαι τῶν φυσικῶν συνδέσμων - καὶ τὴν ὀρμὴν ἐμπύριος καὶ δραστικός εἰς χεῖρας - ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἠρέμησε χαλεπὸν τὸ θηρίον - ὁ φθόνος ὁ τῶν γηγενῶν πικρὸς καρδιοφάγος - καὶ τῆνικαύτην εὐνοίαν τύχης οὐ φέρον βλέπειν - γραφὰς ἐγχαράξας - ἦν δὲ καλὸς ὁ Τζιμισχῆς (5613-5638-5646-5656-5686-5687-5691-5693-5703).*

Πόθεν λαμβάνει τὸ κείμενον τῆς Χ.Σ.

Αἱ γραφαὶ τῶν καταγραφομένων στίχων 1-450 εἶναι ἐνδεικτικαί: 11 καὶ *τίνες*, 35 *κάλλους*, 40 *ὄν ἐν*, 82 *πληροῦντα*, 86 *τοσοῦτον*, 90 *εὐεξής*, 104 *τότε τῷ κάλλει οὐρανὸς τῶν ἄστρον*, 108 *εὐροῖζον*, 136 *κάλλος οὐρανοῦ καὶ κόσμος*, 157 *τὸ μὲν*, 310 *ἐπένευε*, 313 *ἐπέχριε*, 321 *αἶ / καί*, 339 *αὐτοὺς τριβόλοις ὀξυκέντροις*, 381 *καταπρανής*, καὶ στίχος 5922 *τὴν ἔαρος φαιδρότητα γλύκιον γελάσασαν*.

Αἱ ἀνωτέρω γραφαὶ συμφωνοῦν ἀπολύτως πρὸς τὴν ἔντυπον ἔκδοσιν τῆς

Χ.Σ.: τὴν γενομένην ἐν Παρισίοις τὸ 1655. Τοῦτο ἄλλωστε ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἡ γραφὴ ἐν φ. 168β ἐν τῇ ἄνω ῥα τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ ἀφιερωτικοῦ ἐπιγράμματος *Δέχνησο...*: εἰς τοίνυν λυκάβαντας ἀπειρεσίους ἐλάσσειας. Καὶ ὡς γνωστόν, τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο διὰ πρώτην φοράν ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Παρισινήν ἔκδοσιν.

Atheniensis, 'Εθν. Βιβλ. 1183, 18ος αἰ.: ἀντιγράφει ἔντυπον ἔκδοσιν. 'Ιδού τὰ περισσότερα τῶν περιεχομένων εἰς τὸν κώδικα ἔργων:

- φ. 1α *Ἐκλογή σὺν τῇ Ἀνθολογίᾳ τῶν διαφορῶν ἐπιγραμμάτων (ἀρχαίων)*
 38α *Τὰ λεγόμενα ἐπτὰ θαύματα ἐκ τῶν τοῦ Κεδρηνοῦ*
 39α-41β *Τοῦ σοφωτάτου ψελλοῦ Ἰαμβοὶ εἰς ἀρετὰς καὶ κακίας*
 42α *στίχοι πολιτικοὶ εἰς τὸ τοῦ Προφητάνακτος Δαβιδ΄ Ψαλτήριον*
 46α-54α *Κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου ἐπὶ ἀποδήμῳ τῇ φιλίᾳ*
 55β-67β *ἄγραφα*
 68α-78β *Θεοκρίτου καὶ ἄλλων*
 79α-83β *ἄγραφα*
 84α-92β *Ἐκ τῶν τοῦ Ἀριστοφάνους [καὶ ἄλλων]*
 93α-119α *Ἐκ τῆς τοῦ Μανασσῆ χρονικῆς συνόψεως*
 119β *Ἐκ τῆς τοῦ Ἰωσήφ Βρυεννίου ἐπιστολῆς ἐν ἣ περιγράφει τὸν ἐν Νάξῳ τοῦ Δουκὸς παράδεισον*
 120α-121β *Στοβαίου*
 122α-135β *ἄγραφα*
 136α-136β *ἀρχαῖοι στίχοι Θεόγνιδος, Εὐριπίδου, Διφίλου, Αἰσχύλου...*
 137α-151β *ἄγραφα*
 152α-159β *Αἰνίγματα*
 161α-178β *Varie poesie spirituose e galanti [ἰταλικά καὶ γαλλικά]*

'Ὡς πρὸς τὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῆς Χ.Σ. ταῦτα προέρχονται ἐξ ὅλου τοῦ ἔργου, διὰ δὲ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ ῥα παρατίθεται καὶ παράτιτλος.

'Ιδού κατὰ τὴν ἔκδοσιν Βόννης στίχοι τινὲς μετὰ τῶν παρατίτλων: 27-104, 108-376, 418-424 *περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ*, 582-584, 588-597 *περὶ Σαρδαναπέλου...*, 3234-3259 *Βελισσαρίου περὶ*, 3267-3283 *Ἰουστινιανοῦ περὶ καὶ τῆς ἀγίας σοφίας* [καὶ δὴ παραπέμπων εἰς τὴν λέξιν τοῦ κειμένου *ἱεροῦς* (στ. 3274) γράφει ἐν τῇ ῥα οὕτως οἶμαι δεῖ ἀναγινώσκειν ἀντὶ τοῦ ἀστέρας φωταγοῦντας ἢ ἀντὶ τοῦ ἀστέριον φωταγῆαις, ὅπως τίθησι λέον ὁ ἀλλάτιος], 3314-3317, ..., 6495, 6514-6516, 6552-6556, 6576-6577, 6722-6733 *ὁ ἐπίλογος καὶ τέλος τῆς ἱστορίας*. Ἐν τῷ τέλει τῆς ἱστορίας τοῦ μανασσῆ εὐρίσκονται οὗτοι οἱ στίχοι «*Δέχνησο*» (ὡς ἔχουν ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Χ.Σ. τοῦ 1655). Καὶ οὗτοι μὲν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως δοκοῦσιν εἶναι πεποημένοι πρὸς τὴν σεβαστοκρατορίσαν Εἰρήνην τὴν νύμφην τοῦ βασιλέως κυροῦ μανουήλ [ἐκ τοῦ πρώτου γραφέντος *ἐμανουήλ*] οἱ δ' ἐξῆς ἄλλου τινος... [καὶ παραθέτει τοὺς γνωστούς στίχους 'Αλλ' ὅ

μανασσῆ...]. Ἐν ἄλλῳ δέ τινι κώδικι ὃν ὁ πατὴρ ἐκέκτητο πάλαι λαββαῖος (P. Labbé S. J.) καὶ οἱ ἐφεξῆς εὐρίσκονται γεγραμμένοι ἱαμβεῖῳ μέτρῳ ὡς ἐκ προσώπου τῆς βίβλου «βίβλος πέφυκα»...

Αἱ γραφαὶ τῶν ἀνθολογουμένων ἀποσπασμάτων, ἡ μνεία τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου, ἡ ἀντιγραφή τῶν στίχων Δέχγυσο... Ἀλλ' ὃ μανασσῆ... καὶ βίβλος πέφυκα... ὡς καὶ ἡ μνημόνευσις τοῦ Labbé φανερώνουν ὅτι τὰ ἀποσπάσματα τῆς Χ.Σ. διὰ τὴν ἀνθολογίαν τοῦ κώδικος 1183 παρελήφθησαν ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1655 καὶ ἴσως ἐκ τῆς ἀνατυπώσεως ἐκείνης, τῆς ἐν Βενετίᾳ γενομένης.

Συμπερασματικῶς:

Πρέπει νὰ παραλειφθοῦν οἱ κώδικες τῆς Χ.Σ.: Vindob. hist. 106, Vatic. Palat. 124, Monac. gr. 153, Monac. gr. 154, Athous 4298 Ἰβήρων 178, Vindob. Suppl. 174, Mediol. Ambros. 395, Athous 1345 Λαύρας K 58, Athous 4299 Ἰβήρων 179, Vindob. hist. 93, Argentor Strasbourg Bibl. Univ. 9, Vindob. hist. 41, Atheniensis Ἐθν. Βιβλ. 1172, Atheniensis Ἐθν. Βιβλ. 1183, καὶ νὰ λαμβάνωνται πλέον ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν περαιτέρω ἔρευναν μόνον οἱ κώδικες Londin. Arrundel 523 καὶ Athous 1341 Λαύρας K 54.

Ἀθῆναι

ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ